

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Легези Олександри Сергіївни
**«ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ "МІФ" У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.:
КОНТЕКСТИ ЕКЗИСТЕНЦІЇ, МИСЛЕННЯ ТА СВІДОМОСТІ»,**

представленої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія

Актуальність теми дисертаційної роботи Легези Олександри Сергіївни зумовлена тим, що з другої половини ХХ ст. поняття «міф» переживає великі трансформації, його сутність докорінно змінюється, набуваючи нових конотацій, специфіки й смислового забарвлення, нового значення в людському житті. Сучасні контексти існування міфу свідчать, що поширена традиція деміфологізації життєвого світу людини в культурі як середовищі спілкування, цілеспрямованого узгодження позицій, суспільної комунікації створює «конфлікт» усталених та новітніх цінностей. Особливості міфології та пов'язаного з нею архаїчного «мислення» в умовах суспільної трансформації виявляють певні наскрізні історичні смисли, що актуалізуються в суспільствах перехідного типу. Потужний на цьому тлі процес політизації міфу актуалізує міфологічну проблематику сучасного філософського дискурсу. Як слушно зазначає дисертантка, спостерігаючи за трансформаційними процесами в царині міфологічного дискурсу, можемо відстежити динаміку розвитку основних тенденцій філософського знання.

Різноманітність форм існування міфу в суспільній історії та духовній культурі зумовлює концептуальну різноаспектність розуміння цього поняття. Оскільки міф стає важливим інструментом актуалізації сучасних проблем, то закономірно існує запит на переосмислення класичних міфологічних сюжетів. Криза логіко-раціоналістичного та позитивістського розуміння світу також спричинила «повернення» міфу в сучасний філософський дискурс. Посилюють інтерес до міфу як соціокультурного феномена й пошуки відповідей на питання про вплив міфології на людське мислення та формування ідентичності соціальних та етнічних спільнот, ментальність сучасної людини. Зважаючи на складну соціально-політичну ситуацію в нашій країні, залучення діячів

філософії й культури до рефлексійних процесів щодо нашого сьогодення, термін «міф» набув широкого використання в подібних дискусіях.

Вищезазначене зумовлює актуальність рецензованого дослідження і водночас увиразнює його наукову новизну.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Історико-філософські та соціокультурні трансформації цілісності суспільства у контексті антропологічної кризи сучасного глобального світу» (НДР № 0122U001333).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Розроблені дисертанткою наукові положення, висновки та рекомендації мають високий рівень обґрунтованості, є достовірними та підкріплені аргументами, фактами й відповідними доказами. Логіка викладу та послідовність аргументації дозволили авторці чітко визначити мету та завдання дослідження, окреслити наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи. Дисертантка опрацювала й осмислила значну кількість літературних джерел (232 найменувань, з них 157 – іноземною мовою). У процесі написання дисертації дослідниця послуговувалась як оригінальними текстами, так і їх перекладами.

Олександра Легеза продемонструвала високий теоретичний рівень узагальнення та викладу матеріалу, критичного осмислення досліджень зарубіжних й українських науковців, навела власні аргументи, позиції, що засвідчує високу наукову культуру здобувачки. У дисертації застосовано значний арсенал сучасного методологічного інструментарію, що позитивно вплинуло на ступінь обґрунтованості одержаних результатів. Достовірність висновків, наукових положень дослідження підтверджено їх апробацією та схваленням на низці міжнародних конференцій.

У першому розділі «Огляд літератури та методологія» (с. 10–28) Олександра Легеза, аналізуючи багатосенсовість та поліфонію інтелектуальних інтерпретацій поняття «міфу», розкрила специфіку використання зазначеного терміну в працях мислителів філософського, релігієзнавчого та соціокультурного напрямів, розширила розуміння культурного та наукового

контексту, у який був занурений міфологічний дискурс до й у другій половині ХХ ст. Ураховуючи те, що не існує комплексної систематизації міфологічних досліджень, дисертантка заповнила ці прогалини. Аналіз робіт західних філософів і мислителів, дотичних до культурних і теоретичних передумов формування новітніх концептів поняття «міф», дозволив розширити розуміння культурного та наукового контексту міфологічного дискурсу, інтерпретаційне поле поняття «міф». За допомогою підходів, зокрема: онтоцентричний, антропоцентричний, семіоцентричний, лінгвоцентричний, епістемологічний, соціоцентричний та трансформаційний, які були представлені в роботах дослідників, дисертантка розглянула специфіку використання терміну міф в різноманітних філософських та релігійнознавчих концепціях.

Обґрунтованою є й позиція дисертантки щодо звернення насамперед до західної традиції філософування, оскільки міфологічний дискурс розвивався значною мірою в західному суспільстві, у межах якого й було власне сформовано поняття «міф», визначено основні тенденції та напрями його розвитку. Тому дослідження західних мислителів для нашої культури, як висновує здобувачка, є більш актуальними, саме вони вплинули й продовжують впливати на формування міфологічного дискурсу в Україні.

Реалізацію комплексної стратегії дослідження забезпечено чітко сформульованою методологією, системним використанням герменевтичного, компаративного, дескриптивного методів, історичного, регресивного й декомпозиційного аналізу поняття «міф» у контексті екзистенції, мислення та свідомості. Дисертантка правомірно зазначає, що напрацьовані в другій половині ХХ ст. школами й науковцями методи та методології складають не тільки певні шаблі аналітичного прогресу, а й науково-методологічний потенціал і новітніх досліджень. Змінність самого феномену міфу ставить перед дослідниками завдання зважити як на усталені методологічні підходи, так і враховувати новітні настанови.

У другому розділі «Передумови трансформації поняття "міф" у другій половині ХХ ст.: контексти мислення» (с. 29–120) окреслено розуміння поняття «міф» як базового онтологічного концепту, який виступає невід'ємним елементом людської свідомості та світобачення. Відповідно до поставленої

мети акцентується не на аналізі міфу як такого, у його чистому прояві, а на з'ясуванні змісту, який надається поняттю «міф» у його філософських інтерпретаціях. Розглядаючи міф як породження міфологічної свідомості та спосіб мислення про дійсність, здобувачка виокремлює три основні категорії, у межах яких досліджували зазначене поняття: 1) міф як спосіб опису дійсності; 2) міф як інструмент презентації мислителями власних концепцій; 3) міф як світоглядна конструкція.

Дисертантка дослідила два великі поділи в сприйнятті й використанні поняття «міф»: період від давньогрецьких мислителів до Нового часу та період, який започатковується творчістю німецьких романтиків і триває до середини ХХ ст., котрий і є основним періодом міфологічного дискурсу, оскільки саме в цей час з'являються найбільш значущі роботи, концепції, які й задали основні вектори розвитку й трансформації поняття «міф».

Олександра Легеза змістовно проаналізувала сім підходів до концептуалізації поняття «міф»: онтоцентричний, антропоцентричний, семіоцентричний, лінгвоцентричний, епістемологічний, соціоцентричний та трансформаційний. Саме завдяки цим концепціям у межах філософського дискурсу було сформовано поняття «міф», а процес його формування відображав різноманітні історичні, соціальні та культурні зміни, а найважливіше – зміни в площині філософського знання. Здобувачка висновує, що зміни в пост-воєнному суспільстві ХХ ст. спричинили не лише значні зміщення акцентів у соціокультурній сфері, а й вплинули на формування міфологічного дискурсу, уможливили зміну вектора аналізу специфіки поняття «міф». Цікавим й інноваційним є аналіз наявних у теоретичних концепціях дослідників другої половини ХХ ст. понять, близьких до поняття «міф»: «пастіш», «симулякр» і «нарація», а також характеристика інструментального, описового та світоглядного підходів до осмислення зазначеного феномену.

На основі інтерпретації контекстуальних праць західних та вітчизняних дослідників дисертантка висловлює змістовні міркування щодо впливу феномену міфу на людське мислення та формування ментальності сучасної людини. Розглядаючи філософські дослідження, які формували подібний дискурс, авторка зауважує, що вони популяризували використання зазначеного

терміну переважно в негативному контексті, тому вона відстежила соціальні та теоретичні передумови, котрі цьому сприяли. У розділі також проаналізовано приклади політизування терміну «міф» у контексті філософських концепцій.

У третьому розділі «Трансформація поняття "міф" у другій половині ХХ ст.: міф як анти-істина vs міф як провідний елемент світопізнання» (с. 121–185) охарактеризовано інваріантну та новітні складові поняття «міф» в історико-філософському дискурсі другої половини ХХ ст. Інваріантною складовою визначено зв'язок міфу й культури, а новітніми виокремлено такі аспекти міфу: семіологічний, політично-соціальний, лінгвістичний, епістемологічний, трансформаційний, онтологічний та антропологічний. У цьому ж розділі досліджено сутність поняття «міф» у контексті його кореляції з категоріями екзистенції, мислення та свідомості. Охарактеризовано вплив пост-воєнної ситуації середини ХХ ст. та її соціально-екзистенційного виміру на розвиток філософського й міфологічного дискурсів.

Аналізуючи твори західних та вітчизняних мислителів, котрі описували культурні зміни й значною мірою змінювали контекст інтерпретаційних стратегій міфу в розвитку міфологічного дискурсу, дисертантка розкрила сутність методології та відмінності в підходах, а саме: семіологічний, соціоцентричний і трансформаційний (Р. Барт, Ф. Х. Кессиді, П. Гуревича, М. Горкгаймер, Т. Адорно); епістемологічний та лінгвоцентричний (К. Хюбнер, П. Феєрабенд, К. Леві-Стросс); онтоцентричний та антропоцентричний (М. Еліаде, К. Кереньї); семіоцентричний і лінгвістичний підходи (К. Леві-Стросс); соціоцентричний підхід (П. Гуревич).

Прогнозуючи подальший розвиток поняття «міф», авторка виокремила дві основні тенденції, характерні, відповідно, для філософської та соціокультурної площин: у межах філософських досліджень простежується тенденція до «деміфологізації», а в культурній площині – «реінтерпретації» міфу. До того ж для обох сфер міф залишається значущим екзистенційним елементом. Дисертантка висновує, що зазначений феномен, будучи притаманним людині від самого початку її існування, усе ще залишається однією з провідних структур у її житті.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертаційної роботи має переконливий характер. Серед основних досягнень – те, що Олександра Легеза вперше здійснила соціально-філософський аналіз феномену «міф», розглянула й структурувала основні концепції представників міфологічного дискурсу до й після другої половини ХХ ст., ґрунтовно осмислила наявні концепції, охарактеризувала особливості еволюції поняття «міф» в історико-філософському контексті, дослідила різноманітні аспекти екзистенції, мислення та свідомості, а також визначила соціально-екзистенційні та теоретичні передумови трансформаційного процесу, на підставі чого спрогнозувала можливі вектори подальшого розвитку поняття «міф» у соціокультурній і науковій галузях, враховуючи соціокультурні та теоретичні передумови формування новітніх компонентів, які закладаються в поняття «міф» у філософській площині. При цьому аналіз найбільш значущих філософських концепцій, які формували міфологічний дискурс до другої половини ХХ ст., здійснено в органічному взаємозв'язку з такими категоріями, як екзистенція, мислення та свідомість.

У контексті праць представників міфологічного дискурсу визначено інваріантну та новітні складові поняття «міф». Як інваріантну його складову виокремлено аксіологічний аспект: нерозривний зв'язок між міфом і культурою та вплив на формування ментальності; новітніми складовими інтерпретації поняття «міф» зазначені міф як анти-істина і міф як спосіб мислення й світопізнання. Змістовним є аналіз сутності новітніх складових поняття «міф», що репрезентується різноманітними концепціями: міф як семіологічна система (Р. Барт), міф як політизований феномен і як породження західної буржуазної культури (П. Гуревич), міф як анти-істина і міф як лінгвістична система (К. Леві-Стросс), міф як епістемологічний феномен (П. Фесрабенд, К. Хюбнер), міф як трансформуюча сила (М. Горкгаймер, Т. Адорно), міф як онтологічна, антропологічна та соціальна категорії (М. Еліаде, К. Кереньї, Ф. Х. Кессиді. Інноваційним і водночас дискусійним є розгляд та систематизація значень поняття «міф» у порівнянні з такими близькими до нього феноменами, як «симулякр», «пастіш» і «нарація», аналіз спільних і відмінних рис міфу і симулякра.

Досить актуальним і всебічним є дослідження в роботі Олександрю Легезою теоретичних і соціально-екзистенційних передумов трансформації поняття «міф» та їх впливу на формування міфологічних концепцій другої половини ХХ ст., насамперед щодо впливу пост-воєнної соціокультурної ситуації на їх розвиток. Змістовним є й розгляд соціально-екзистенційних чинників, що стимулювали появу нових міфологічних концепцій, а саме: пост-воєнний шок, розвиток масової культури та суспільства споживання, поява таких феноменів, як пастіш та симуляція. Нам імпонує теза Олександри Легези про те, що зазначені зміни спричинили помітний вплив на створення нових міфологічних концепцій, у яких сам термін «міф» набув широкого використання як явище, яке що було породжене культурою й характеризується маніпулятивністю та здатністю спотворювати реальну картину світу.

Обґрунтованим видається прогнозування подальшого розвитку поняття «міф» у науковому контексті, насамперед у сфері філософії як процесу «деміфологізації», а в культурній сфері – як реінтерпретація міфологічних сюжетів задля висвітлення актуальних проблем. Здобувачка висновує, що обидві царини демонструють запит на використання концепту «міфу», визначають його значущість як провідного екзистенційного елемента.

Достовірність наукових положень забезпечується застосуванням широкого комплексу підходів і методів наукового пізнання, а це дало змогу дисертантці підійти до вивчення об'єкта дослідження багатоаспектно й комплексно. Прикметно, що дисертантка пропонує власні підходи до розв'язання поставлених завдань.

Загалом дослідження виконано відповідно до вимог освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії за спеціальністю 033 «Філософія» в Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара, має високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Основні теоретичні положення та результати дисертації достатньо повно викладені авторкою в 10 наукових публікаціях: з них 4 статті у фахових наукових виданнях України, 1 – у періодичному науковому виданні Польщі та 5 публікацій у збірках міжнародних конференцій. Усі публікації без співавторів.

Дотримання вимог академічної доброчесності. За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації й фальсифікації. Дисертація Легези Олександри Сергіївни містить посилання на згадані в тексті джерела. У випадку використання тверджень, розробок, відомостей та ідей інших дослідників дотримано норм чинного законодавства про авторське право. Посилання оформлені коректно та не мають ознак плагіату.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Дисертантка сповна обґрунтувала теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Зокрема, визначила специфіку й основні вектори розвитку поняття «міф» у філософському та міфологічному дискурсі до другої половини ХХ ст., дослідила сутність поняття «міф» у контексті його кореляції з категоріями екзистенції, мислення та свідомості, поглибила та розширила уявлення про семіологічний, політично-соціальний, лінгвістичний, епістемологічний, трансформаційний, онтологічний та антропологічний аспекти міфу. Результати досліджень можуть бути використані в розробці навчальних програм з курсів «Історія філософії», «Філософія», «Соціальна філософія» та «Філософія культури». Оскільки в роботі розкриваються не лише суто філософські аспекти зазначеного поняття, а й дотичні до них соціокультурні чинники, то положення та ідеї дисертаційної роботи можуть також використані в крос-культурних дослідженнях, враховані при вирішенні актуальних проблем культурного розвитку сучасного соціуму.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. Аналіз змісту анотації засвідчує її відповідність основним положенням, які викладені в тексті дисертації, стисло окреслено основні результати. Анотацію подано українською та англійською мовами, що відповідає чинним вимогам.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту й оформлення дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу загалом, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

По-перше, до зазначених у роботі методологічних підходів до аналізу поняття «міф» (важливість яких є очевидною), слід було б застосувати

діалектичний метод й такі методологічні підходи: структурно-функціональний і феноменологічний, на основі чого повніше сформувані уявлення про структурну та діяльнісну експозицію терміну міфу в конкретні історичні епохи, трансформації його змісту, визначити ключові ознаки й параметри функціональності. Зазначимо, що ці методологічні підходи дисертантка використовує, хоча й не означила їхню сутність.

По-друге, зважаючи на ймовірність некритичного сприйняття та використання багатозначних слів, зокрема, понять «міф», «міфічний», «міфологія» та інших, що пояснюються як буттєвою багатовимірністю досліджуваного феномену, так і віддзеркалюють особливості різних концептуальних підходів до розуміння міфології й доволі часто призводить до їх підміни, змішування та врешті-решт неадекватного розуміння, доцільним було в тексті дисертації здійснити змістовний аналіз термінів міф, міфічний, міфологія та споріднених з ними – символ, ритуал, обряд тощо.

По-третє, у роботі, на нашу думку, поза увагою дисертантки залишилася матеріалістична інтерпретація поняття міфу як фантастичного відображення реальності, що умотивоване сферою суспільних відносин та соціально-класових інтересів, панівних у суспільстві верств. Щоправда, до зазначеної проблеми авторка наблизилася, але так і не означила чітко матеріалістичну лінію філософування міфу.

По-четверте, у списку використаної літератури зазначаються джерела (позиції 5, 161, 173, 181, 218, 224), які не зовсім відповідають рекомендаціям НАЗЯВО щодо припинення (обмеження) використання джерел інформації держави-агресора в наукових публікаціях. Слід зазначити, що ці джерела стосуються перекладу російськомовних робіт західних мислителів і філософів та використовуються як додаток до першоджерел, які подані іноземною мовою у списку використаної літератури.

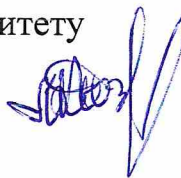
По-п'яте, як побажання на майбутнє, активніше слід було б використати й праці вітчизняних дослідників, зокрема: С. Кримського, В. Поповича, Н. Хамітова, В. Горського, В. Малахова, О. Полисаєва, як і праці наукового керівника, членів разової спеціалізованої вченої ради. Не зазначені та не використані й власні наукові публікації дисертантки. Є деякий дисбаланс у висвітленні різних аспектів досліджуваної теми.

Висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи та не знижують її наукової цінності, теоретичну та практичну значущість одержаних результатів, наукову зрілість авторки.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Науково-теоретичний аналіз основних положень дисертації та опублікованих авторкою праць дає підстави для висновку, що рецензована робота Легези Олександри Сергіївни на тему «Трансформація поняття "міф" у другій половині XX ст.: контексти екзистенції, мислення та свідомості» є завершеним самостійним дослідженням актуальної проблеми. За своїм науковим рівнем, обсягом, ґрунтовністю аналізу й інтерпретацією отриманих даних, повнотою викладу наукових положень, теоретичним і практичним значенням дисертаційна робота відповідає спеціальності 033 «Філософія» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, із змінами від 21.03.2022 № 341 та від 19.05.2023 р. № 502), а її авторка – Легеза Олександра Сергіївна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія».

Офіційний опонент

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та політології
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Микола КОЗЛОВЕЦЬ

Підпис Миколи Козловця засвідчую
Учений секретар
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Людмила ГОРОХОВА